

הגדה של פסח

ממעונות אריות

אוצר סגולה של פנינים ומאמרים מגדולי הדורות
משולבים בחידושים מאירים ורעיונות נפלאים

עם ספיר ויהלום

סיפורי מופת והנהגה מצדיקי הדורות
להלהיב הלבבות ולרומם הנפשות
על סדר ההגדה

משיעוריו ושיחותיו של
רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א
אב"ד "באר ישראל"
וריש מתיבתא "עוז והדר"

ערבי פסחים תשפ"ה
מכון "אור לישרים" ירושלים - נהריה

בסיעתא דשמיא

©

כל הזכויות שמורות

הואיל והושקעו במהדורה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורתינו, ולהבדיל עפ"י הזכויות בכל המדינות, אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה, צילום והעתקה, כולל העתקה חלקית, וכן אין לעשות שימוש מסחרי בחומר הנדפס בכל המדורים. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין, ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:

'היכלי תורה'

באירופה	באר"ב	בארץ ישראל
44-191-430-0333	718-437-0054	טל: 02-9924603
44-191-430-0555	718-437-3514	פקס: 03-5435884

הארות ותיקונים יתקבלו בברכה

פקס 03-5423180

נדפס בארץ ישראל

Printed in E. ISRAEL

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

עימוד ועיצוב: ש"ס

סימני הסדר

קִדְּשׁ. וּרְחֵץ. בְּרַפֵּס. יַחֵץ. מִגִּיד.
 רְחֹצָה. מוֹצִיא. מִצָּה. מְרוֹר.
 בּוֹרֵךְ. שְׁלַחַן עוֹרֵךְ. צָפוֹן. בְּרֵךְ.
 הַלֵּל. נִרְצָה.

סדר הקידוש:

מוזגים כוס ראשונה ומקדש עליה, ומברך 'שהחיינו', חל בשבת מתחיל 'ויכולו', וכשהל במוצאי שבת סדר הקידוש הוא יקנה"ז, דהיינו יין קידוש נר הבדלה זמן (ש"ע ס" תעג ס"א). ✦ קודם קידוש יכוון שרוצה לקיים מצות קידוש וגם מצות ארבע כוסות, שכוס של קידוש הוא אחד מהן. והנהוגים לומר 'הנני מוכן' יאמרוהו קודם קידוש (מ"ב שם סק"א). ✦ יש שכתבו לכוון בברכת 'שהחיינו' לפטור כל מצוות הלילה (סידור יעב"ץ סדר ההגדה, כף החיים סק"ו, וראה מ"ב ס"ו תרצב סק"א). ✦ לא יקדש מבעוד יום אלא אחר צאת הכוכבים (ש"ע ס" תעב ס"א, מ"ב סק"ה).

ממענות אריות

קדש

ארבע כוסות משום דרך חירות

כוס של קידוש היא הכוס הראשונה מהארבע כוסות, ונאריך קצת בענין ארבע כוסות הללו. הנה מצות שתית ארבעה כוסות בליל הסדר היא תקנת חכמים, כמו שאמרו בגמרא (פסחים ט:): 'ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות'. טעם התקנה נראה מלשון הגמרא שהוא משום שזהו דרך חירות, כמנהג עשירים בני חורין שהיו רגילים

לשתות הרבה יין בסעודתם. וכן נראה מלשון הרמב"ם שכתב (פ"ז מחמץ ומצה הלכות ו-ט): בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים וכו', כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מוסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין וכו'. ארבעה כוסות האלו צריך למוזג אותן כדי שתהיה שתייה עריבה, הכל לפי היין ולפי העת השותה וכו'. שתה ארבעה כוסות אלו מיון שאינו מוזג יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חירות, שתה ארבעה כוסות מזוגין בבת אחת יצא ידי חירות ולא יצא ידי ארבעה כוסות, ואם שתה מכל כוס מהן רובו יצא, ע"כ.

נראה מדבריו שנתן טעם להסבה ולשתיית ארבע כוסות, שעושים כן מפני שצריך להתנהג בדרך חירות, ולכן פסק הרמב"ם שהמזיגה מעכבת, כי צריך שתהיה שתייה עריבה לפי דעת השותה, ואם לא מזג לא יצא ידי חובת חירות.

ארבע כוסות כדי לומר עליהם הלל והגדה

אמנם התוספות כתבו (סוכה לח. ד"ה מי) 'ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה'. נראה מדבריהם, שכשם שתיקנו חכמים לומר קידוש, הבדלה וברכת המזון על היין כך תיקנו לומר הלל והגדה על היין, וממילא יש כאן ארבע כוסות, קידוש, הגדה, ברכת המזון והלל. וכן נראה עוד מדברי התוספות בפסחים (ט: ד"ה לא יפחתו) שכתבו 'מתוך הלשון משמע קצת שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא, דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם'. נראה מדבריהם שדימו את מצות ארבע כוסות לכוס של קידוש, שאין עיקר המצוה השתייה אלא הברכה, אלא שהברכה צריכה להיות על היין ולכן צריך המקדש לטעום. גם הרשב"ם על דברי הגמרא (פסחים קח:) 'שתאן חי, ידי יין יצא ידי חירות לא יצא' כתב 'כלומר אין זה מצווה שלימה'. נראה מדבריו שאין השתייה לעיכובא, ואילו מדברי הרמב"ם נראה שהיא לעיכובא, ונראה שגם הרשב"ם סבירא ליה כשיטת התוספות שעיקר המצוה אינה החירות אלא אמירת הלל והגדה על היין.

ד' כוסות משום חירות וכדי לומר עליהם הלל והגדה

מדן הגר"ז הלוי מבריסק זצ"ל (על הרמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה הלכה י"ט) ביאר באריכות את שיטת הראשונים הנ"ל בענין זה, וכתב שבודאי יש בארבע כוסות גם ענין של חירות וגם ענין שיאמרו עליהם את ההלל וההגדה, כמו שמוכח מלשונות הגמרא. אלא שנחלקו הראשונים מהי עיקר המצוה, לפי שיטת הרמב"ם עיקר המצוה היא החירות, ולכן אם לא מזג את היין באופן שיהיה ערב עליו לא יצא ידי חובה. ואילו

לפי שיטת התוספות והרשב"ם עיקר המצוה היא שתיקנו לומר הלל והגדה על היין, אלא שלכתחילה צריך גם לשתותם בדרך חירות. עיין באריכות בכל דבריו.

זמן תקנת ארבע כוסות

כפשטות היה נראה כי תקנת חכמים זו קדומה היא כהרבה תקנות חכמים, ונהגה אף בזמן הבית. אלא **שנשפת אמת** (ויקרא פסח תרנ"ג) כתב לחדש 'ונראה שתקנו הכוסות אחר שנחסר לנו הפסח. וזה הרמז, 'אפילו עני שבישראל' - היינו דורות השפלים, 'לא יפחתו לו מארבע כוסות', שיש התגלות הפנימיות על ידי ארבע כוסות של פסח'. המורם מדבריו, שארבע כוסות הם תקנת חכמים שתיקנו כדי להמשיך לנו את האורות של קרבן פסח גם בדורות הגלות ובזמן השפלות, כאשר בעוונותינו חרב בית המקדש ואין אנו זוכים להקריב קרבן פסח.

כדבריו של השפת אמת נראה קצת גם בדברי הגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל, שכתב בספרו **מחשבות חרוץ** (אות טו) 'כפסח יש מצוות דאכילה, שאין כמוהם בכל השנה שום מצוה דאכילה שיהיה על כל אחד מישראל, רק אכילת מצה דפסח, ובזמן שבית המקדש קיים גם אכילת בשר דקרבן פסח וכו', וחכמים הוסיפו היין דארבעה כוסות שהוא גם כן במקום הבשר כי אין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין (פסחים טו)'. נראה גם כן שדעתו שהארבע כוסות נתקנו רק במקום הבשר דקרבן פסח, והיינו לאחר שכבר לא היה קרבן פסח.

ד' כוסות כנגד דברים השייכים לגלות ולגאולה

ובאמת בירושלמי פסחים (פ"י ה"א) איתא מנין לארבע כוסות, ויש כמה דעות מאמוראים שם, כנגד ד' לשונות של גאולה, כנגד ארבע מלכויות, או כנגד ד' כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות את האומות. נראה מדברי חז"ל שיש שייכות מיוחדת בין הארבע כוסות לענין הגלויות שעוברים ישראל בין האומות ולגאולה העתידה מאותם אומות, ויש בארבע כוסות הללו לשונות של גאולה כדי להמשיכם בתוך הארבע גלויות שאנו עוברים, ובארבע כוסות הללו יש לנו מפתח להארת הגאולה, בית המקדש וקרבן פסח בתוך הגלות המר הזה.

מלשון המשנה נראה שנהגו כבר בזמן הבית

אמנם יש להקשות קושיא חמורה על דברי השפת אמת. שהרי פשטות לשון המשנה מורה שהיו נוהגים ארבע כוסות גם בזמן שהקריבו קרבן פסח, שהרי שנינו

במשנה (פסחים קטז). 'מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בכך אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו', שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי, נראה להדיא שכבר בזמן הבית שבו היה הבן שואל על צליית בשר הפסח נהגה תקנת ארבע כוסות.

🕯️ התקנה היתה בגלות בית ראשון

כ"ק מרן האדמו"ר מגור שליט"א תירץ קושיא זו באופן נפלא, שלא היתה כוונת השפת אמת לומר שנתקנו ארבע הכוסות רק בגלות זו האחרונה, אלא כוונתו לגלות בכל אחר חורבן הבית הראשון, אשר בה לדברי השפת אמת תיקנו חז"ל לשנות ארבע כוסות יין כדי להמשיך את האור הפנימי של בית המקדש וקרבת פסח על ישראל בזמן הגלות. ממילא, גם אחר שבנו ישראל את הבית השני, ושבו להקריב את קרבן הפסח, שוב לא בטלה תקנת ארבע כוסות ונשארה לדורות הבאים.

🕯️ נוסח המשנה כולל מנהגים מימי הבית ומאחר החורבן

הגאון החסיד רבי מנדל כשר זצ"ל עמד גם כן על קושיא זו, ותירץ באופן אחר, וזה לשונו: אמנם יש לומר שמלשון המשנה אין הכרח, כי שפיר יש מקום לומר שסידור פרק זה היה אחר החורבן, ויש להוכיח כן מלשון המשנה (פסחים פ"י מ"ג) 'ובמקדש היו מביאין לפניו, וכן מלשון המשנה (שם משנה ו) 'רבי עקיבא אומר וכו' כן ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבניין עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים'. הרי מפורש שפרק זה סודר אחר החורבן, ויש בו אוסף של עניינים שהיו נוהגים קודם החורבן ואחריו, ולכן אין הכרח ממשנה זו לומר שתקנת ד' כוסות הייתה קודם החורבן. (הגדה שלמה עמ' ריח).

🕯️ החידוש אחר החורבן היה שכל אחד מבני הבית ישתה ד' כוסות

אולי יש לפרש באופן נוסף, הנה בעריכת הסדר יש דברים השייכים רק לבעל הבית העורך את הסדר, שמביאין לפניו את הקערה ולא לפני כל אחד מהמסובין, ורק לפניו יש ג' מצות והוא עושה את ה'יחץ' ומחלק לכל המסובין וכן שאר טיבולים. וכן במצות סיפור יציאת מצרים, אשר אמנם היום ברוב המקומות כולם קוראים מתוך ההגדה, אבל היה מנהג רווח בימים עברו שרק בעל הסדר קורא ההגדה וכולם שומעים, ויוצאים מדין שומע כעונה, או שכך היא מצות סיפור יציאת מצרים אחד מספר וכולם שומעים.

על פי זה יש לומר, שבזמן הבית היו אומנם מוזגים ארבע כוסות לעורך הסדר, וכלשון המשנה (פסחים פ"י מ"ב) 'מזגו לו כוס ראשון וכו', אך לא היתה מצות

שתיה על כל אחד ואחד כמו פסח מצה ומרור שכולם חייבים בהם, ולאחר החורבן תיקנו חכמים שכל המסובין ישתו ארבע כוסות כמו שהיו אוכלין כולם קרבן פסח.

ארבע כוסות כנגד ארבע מלכויות

כאמור בדברי השפת אמת והפרי צדיק המובאים לעיל, יש שייכות בין ארבע כוסות לענין הגלות, וכמו שהבאנו גם מדברי הירושלמי פסחים (פ"י ה"א) 'ארבעה כוסות כנגד ארבעה מלכויות'. **בבני יששכר** כתב דרוש נפלא (מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס דרוש ג) בביאור ענין הד' כוסות איך הם נגד ד' מלכויות, ודבריו מלאים מזן אל זן, להבינו מקצת דבר למה ירמזון ארבע כוסות הללו, ואלו הארות אנו יכולים לזכות על ידם, ונעתיק כאן חלקים מלשונו הקדוש, לשון חכמים מרפא: בירושלמי פרק ערבי פסחים 'מנין לד' כוסות וכו' ר' לוי אמר נגד ד' מלכויות'. מהראוי לתת לב למה הייתה כזאת לרז"ל לתת זכר לד' מלכויות בסיפור גאולת מצרים, ומהו הנרצה בעשות זיכרון לממשלתם בעוונותינו הרבים על ישראל, ולמה תקנו הזכר הזה דייקא בכוסות יין ולא במצה וכיוצא.

בריאת הקליפות כדי שיתבטלו אל הקדושה

והנה נקדים, הלא ידוע כי 'חלק ה' עמו' (דברים לב ט), והשם יתברך פעל הכול מבראשית עבור ישראל. וברא גם הקליפות רצועה לאלקאה בכדי שיהיה שכר ועונש (תיקו"ז יב.), והמה רחוקים מאור פני הוי"ה, והמה מתנגדים לקדושת ישראל ועבודתם את השם הנכבד, כי רצונם לינק מן הקדושה, עד שיתגברו ישראל עליהם ויתבטלו כל המנגדים ואז ימלא כבוד ה' את כל הארץ.

ד' מלכויות מתנגדות לקדושה הנשפעת מד' אותיות שם הוי"ה

והנה הד' מלכויות המה מתנגדים לקדושת ישראל המקבלים קדושתם מן השם הוי"ה ב"ה, כל אחד מנגד (זה לעומת זה) נגד אות אחד (ליקוטי תורה מהאר"ל פרשת שמות). והנה מלכות בבל היה ניגוד נגד הקדושה המושפעת לישראל מאות יו"ד של שם הנכבד, פרס ומדי היו ניגוד לקדושה הנשפעת לישראל מאות ה' ראשונה, יוון ניגוד לאות ו', מלכות הרביעית ניגוד לאות ה' אחרונה, גלות כוללת בעוונותינו הרבים כולוהו איתנייהו כו', על כן בעוונותינו הרבים נתארך הגלות הזה האחרון עד ירחם השם יתברך למען שמו הגדול, ואז יהיה הוי"ה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה הוי"ה אחד ושמו אחד, כיון שיתבטלו כל הניגודים, אז יהפוך אל עמים שפה ברורה יחד לקרוא כולם בשם המיוחד.

גלות וגאולת מצרים שורש כל הד' גלויות והגאולות

והנה גלות מצרים היה גלות ראשון קודם לד' גלויות, הוא היה גלות קדמי ושורשי לכל הגלויות, והנה היה בזה שורש כל הד' גלויות, וכאשר עזר השם יתברך

אותנו מן הגלות הכולל השורשי, ממילא יש מבוא והבטחה גדולה לעזרינו מן הפרטים, על כן הושם זיכרון יציאת מצרים לזיכרון לדורי דורות.

והנה תתבונן מה שאומרים בנוסח ברכות קריאת שמע, שהוציאנו השם יתברך ממצרים לחירות עולם, והנה בעוונותינו הרבים אכתי עבדי פרעה אנן מפוזרים בארצות אויבינו בשעבודים וצרות לאין חקר, והאיך יקרא לזה חירות עולם. אבל הוא חירות עולם שלא יהיה עוד גלות שורשיי כזה שיהיה כלול מכל הד' קליפות, ממילא הבטחה גדולה היא לנו ולבנינו בגלות הזה הארוך, מי שגאל אותנו מן הגלות השורשיי בוודאי יגאלנו מן הפרטיים.

והנה אנחנו צריכין להודות בגאולת מצרים על גאולת כל הד' גלויות, כי אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, לא היה מקום לגאלנו מן הגלויות הללו באין זכות כל כך ח"ו, כי גלות מצרים היה הכולל והשורשי לכולם.

ד' כוסות רומזות להשגחת ה' יתברך גם בתוך ההסתר והגלות

לזה תיקנו חז"ל ד' כוסות נגד ד' מלכיות, כו"ס דווקא, גימטריא אלקי"ם. דהנה כל זמן שהשגחת השם הוי"ה ב"ה באיתגליא לעין כל, הנה ניסים נגלים לישראל והנבואה, ואינם יכולים האומות לשלוט בהם בישראל. מה שאין כן בזמן הגלות הנה מלוכש השגחת השם הנכבד בהנהגת הטב"ע בגימטריא אלקי"ם. ובזמן הגאולה נתגלה כי הוי"ה הוא האלוקים, דהיינו שנודע לכל שהגם שהיה עד היום הכול בהנהגת הטבע, עם כל זה היה הכל בהשגחה נפלאה מאת היוצר כל הוא אלוקינו, וזהו 'דעו כי הוי"ה הוא אלוקים' (תהלים ק ג). וזהו 'כו"ס ישועות אשא ובשם הוי"ה אקרא' (שם קטז יג), והנה יין דוקא, כי יין הוא התגלות הדבר הנחמד הנטמן בענבים ונשתנה למעלותא לקבוע ברכה בפני עצמו.

והנה הכוס הראשון נגד גלות בבל, כוס ב' נגד מלכות פרס ומדי, כוס ג' אומרים עליו ברכת המזון נגד מלכות יון, והכוס הד' נגד מלכות הרביעית, עדיין לא יצאנו ממנו והיא פיזרה אותנו בין כל הגויים והיא מכתבת טרוניא מכל האומות, אנו אומרים עליו 'שפוך חמתך אל הגויים וכו' לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד', כי במהרה בימינו כשנצא מן הגלות יתבטלו כל הניגודים, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

טעם למנהג כוס של אליהו אחר כוס רביעי

ובזה מצאנו טוב טעם למנהג ישראל שבכוס זה מוזגין עוד כוס אחד ומניחין אותו על השולחן, וקוראין אותו כוס אליהו הנביא. דהנה אמרו רז"ל במדרש (שהש"ר א מב) באותו היום שעלה אליהו למרום המליכו את המלך הראשון באדום, והנה נמשכה מלכותם בעוונותינו הרבים עד יבוא אליהו בחזרה ויבשרינו כמו שאמר